

AVANÇ A L'ESTUDI DELS GRAVATS RUPESTRES DE SAVASSONA (Tavèrnoles)

per Martí MAS I CORNELLÀ*

A principis dels anys 60, Douglas Mazonowicz realitzà tot un seguit de serigrafies sobre diverses representacions d'art rupestre de diferents llocs i publicà un catàleg ressenyant cadascuna d'aquestes manifestacions, entre les quals hi figuren els gravats de Savassona¹. Menciona el descobriment, per part d'arqueòlegs locals², d'una gran pedra ovalada amb dibuixos geomètrics i remarca que es netejà la zona i la pedra i s'excavà al seu voltant. Paral·lelament es va trobar una altra pedra, no llunyana d'aquesta, en la qual hi havia representada una figura humana i un estrany animal de coll llarg, també s'excavà fins que la figura humana va ésser totalment visible. Douglas Mazonowicz observa que els signes i símbols de la primera pedra presenten característiques similars a les marques gravades sobre pedra a Espolla i cita el Dr. Eduard Ripoll, el qual va anotar aquestes noves troballes i fou qui el va orientar en la seva tasca. Les serigrafies, les quals tenen un interès documental, però purament artístic, es poden veure, actualment, al Museu Episcopal de Vic.

---

* Aquesta comunicació es fonamenta en el treball que vaig començar durant les excavacions portades a terme a Savassona els anys 81 i 82, dirigides per Dolors Buxó i Miquel Molist, i pretén donar a conèixer els principis d'un estudi que preparo, sobre un tema, els gravats rupestres, en el qual tot just m'estic iniciant.

Agraïxo la col·laboració de Ramon Viñas i Elisa Sarrià, l'assessorament del Dr. Eduard Ripoll i l'ajuda, en la part fotogràfica, de Josep Mas.

1. MAZONOWICZ, D.: *Prehistoric Paintings - a catalogue of actual size copies in silkscreen*, Mason Studios, Los Tilos, Ayguafreda, Barcelona 1961. Versió en castellà: MAZONOWICZ, D.: *Arte rupestre de España y Francia. Exposición de reproducciones en serigrafía*. Patrocinada por la Dirección General de Bellas Artes. Instituto Español de Prehistoria del C.S.I.C. en colaboración con el Instituto Británico de Madrid, Madrid 1965, Impr. «Fareso».

2. Sembla que fou el Sr. J. Soler, aficionat local, qui va descobrir els gravats, cap els anys 50, al mateix temps que iniciava els primers treballs de prospecció a Savassona. Segons MOLIST, M.: *Savassona, Tavèrnoles*, a «Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys», Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya - Direcció General del Patrimoni Artístic - Servei d'Arqueologia (Excavacions Arqueològiques a Catalunya, núm. 1), Barcelona 1982.

Douglas Mazonowicz s'interessà pels gravats quan feia poc temps que s'havien iniciat les primeres excavacions a Savassona³. És en aquest moment que, per iniciativa del Dr. Eduard Junyent i del Sr. Martí Cassany, es reproduïx, en guix, la pedra en la qual es troba la representació antropomorfa. El calc està dipositat al Museu Episcopal de Vic⁴ i correspon a la que anomenaré «Pedra 1».

Aquests gravats estan fotografiats, citats, etc. en nombroses publicacions, especialment en algunes de caràcter divulgatiu, de manera esporàdica i sense aportar cap informació o interpretació d'importància, si no és la que es fa ressò de la tradició popular i atribueix aquests signes a una venjança de les bruixes vers un senyor feudal molt lligat a la Inquisició⁵.

Tot i que les investigacions arqueològiques i històriques ens donen diversos moments d'hàbitat, és encara prematur situar cronològicament els gravats rupestres de Savassona. Les excavacions i els estudis històrics ens presenten una successió cronològica que aniria del 5.000/4.500 a. de C. a l'actualitat, en la qual hauríem de situar molts moments culturals encara poc coneguts. Em remeto, en aquest aspecte, a la comunicació que sobre Savassona s'ha presentat en aquest mateix Symposium⁶.

3. Les primeres excavacions es van portar a terme a principis dels anys 60, concretament a la «Pedra del Sacrifici», per part del Museu Episcopal de Vic, amb el qual col·laborà, més tard, l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de Barcelona: MUNOZ, A. M.^a: *La primera fecha de C 14 para un sepulcro de fosa catalán*, «PYRENAE», Instituto de Arqueología y Prehistoria - Universidad de Barcelona I (1965). JUNYENT SUBIRÀ, E.: *Informe de las excavaciones realizadas en «la Piedra de los Sacrificios», en Sabassona*, «NOTICIARIO ARQUEOLÓGICO HISPÁNICO» VII (1963), Ministerio de Educación Nacional - Dirección General de Bellas Artes - Inspección General del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas, Madrid 1965. Posteriorment, l'any 1976, es reprengueren les excavacions, aquesta vegada a la «Pedra del Dau»: BUXÓ, D. - COLOMER, LÍ. - MOLES, D. - MOLIST, M. - OLIVA, I. - SOLA, F.: *Nota preliminar sobre el jaciment de la Pedra del Dau (Sabassona)*, «AUSA», Patronat d'Estudis Ausonencs, núms. 89-90, Vic 1979. Les últimes campanyes realitzades han estat les dels anys 81 i 82: BUXÓ, D. - CRUELLS, W. - ESPADALER, M.^a del M. - MOLIST, M.: *Noves aportacions al jaciment arqueològic de Savassona (Tavèrnoles)*, Comunicació presentada en aquest Symposium.

4. Agraïixo la informació facilitada per la Srta. Ignàsia Font referent al calc esmentat.

5. BARRIS I DURAN, J.: *Un exemple d'inscultura catalana: Sant Feliu de Savassona (Osona)*, «EXCURSIONISME. BUTLLETÍ DE LA UNIÓ EXCURSIONISTA DE CATALUNYA», n.º 83, febrer 1982.

Algunes obres divulgatives que recullen la llegenda mencionada: FABREGAS, X.: *Tradicions, mites i creences dels catalans. La pervivència de la Catalunya ancestral*, Edicions 62, S.A. (Vida i costums dels catalans), Barcelona 1979. PORTER I MOIX, M.: *Arqueologia per a excursionistes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Llibre de Motxilla, 2), Barcelona (3.ª ed.) 1980.

Des d'un punt de vista historiogràfic pot ser interessant una interpretació romàntica suggerida a partir de l'ambient en què es troben els gravats: SALARICH, J.: *Lo Castell de Sabassona. Narració de costums de l'Edat Mitjana*, Estampa y Llibreria de R. Anglada. Vich 1879 (pàgs. 1 i 2).

Àngels Casanovas està elaborant un estudi general sobre gravats rupestres de Catalunya en el qual inclou els de Savassona.

6. Citat anteriorment.

Fotografia 1: Figura antropomorfa («Pedra 1»)

Les diferents representacions que es poden apreciar fan pensar en un ampli horitzó cultural i cronològic. És molt possible que els seus inicis es relacionin amb el que s'ha vingut a anomenar «art esquemàtic de la península Ibèrica»⁷, el desenvolupament del qual es produeix durant el Calcolític, i que té els seus orígens a finals del Neolític i perdura fins a començaments de l'Edat del Ferro⁸. A Savassona, tot i que tenim clars un moment final de la «Cultura dels Sepulcres de Fossa» (2.345 ± 140 a. de C., datació obtinguda per C 14) i un altre moment més tardà (Bronze final - Primera Edat del Ferro), amb un nivell intermedi que presenta alguns elements arqueològics, no ens queda definida la cronologia dels gravats.

LOCALITZACIÓ I DESCRIPCIÓ

Al peu de l'espadat on està situada l'ermita consagrada a St. Feliu Africà, a l'Est de la dita ermita, hi ha un pla amb afloraments de *lutites* i grans blocs de «Gres de Folgueroles» caiguts de l'espadat⁹. La zona està poblada de pins. En quatre de les moltes pedres que trobem en aquest pla podem apreciar els següents signes i figures gravats:

«Pedra 1».

Destaca clarament la representació d'una figura antropomorfa (fotografia 1), desproporcionada (macrocefala) i asexual (de 80 cm. d'alçària i 40 cm. d'amplària, totes les mesures són aproximatives)¹⁰. És un baix relleu en el qual s'han dibuixat únicament els trets bàsics per a la identificació de la imatge. Presenta el braç esquerre, formant angle recte damunt l'abdomen i s'aprecia un intent de diferenciació de la mà esbossant algun dit. Els peus i l'altra mà no estan gens definits. Sobre la cara hi ha tres incisions, rodones i petites, distribuïdes irregularment, que podrien correspondre als ulls i a la boca o al nas. La pedra està totalment recoberta de cassoletes (de 5 a 15 cm. de diàmetre) i cavitats desiguals, una d'elles quadrangular (45 x 15 cm.), connectades per solcs més o menys profunds. Alguns cruciformes molt erosionats cobreixen part de la pedra.

«Pedra 2» - «Pedra de les bruixes»

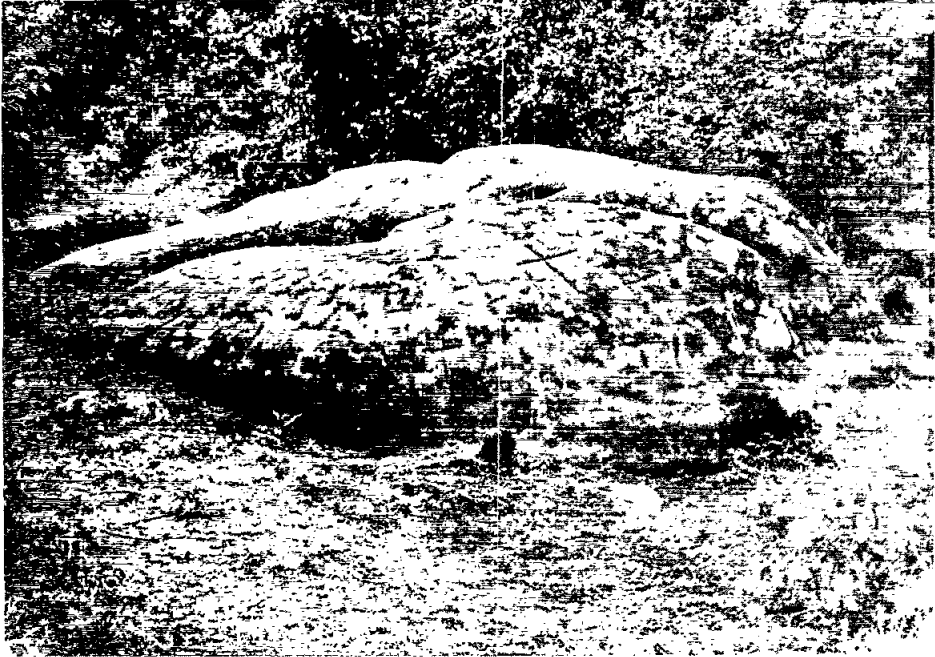
És la primera pedra citada per Douglas Mazonowicz. Està dividida en dos blocs, separats per una distància d'uns 20-25 cm.

7. Últimes aportacions i revisions sobre l'«art esquemàtic» de la península: «I Coloquio Internacional sobre Arte Esquemático de la península Ibérica», Salamanca, mayo 1982.

8. JORDÀ CERDÀ, F.: *Introducción a los problemas del arte esquemático de la península Ibérica*, Ponencia presentada al «I Coloquio Internacional sobre Arte Esquemático de la península Ibérica», Salamanca, mayo 1982.

9. BUSQUETS, P. - DOMÍNGUEZ, A. - VILAPLANA, M.: *Geologia d'Osona (amb un capítol de didàctica de la geologia)*, Escola Universitària de Mestres d'Osona (Col·lecció Complements, 1), Vic 1979.

10. Al final del Simposium vaig tenir ocasió de parlar amb el Dr. Manuel Riu, el qual em va comentar, assumint-ho com a mera hipòtesi, que aquesta figura antropomorfa podria considerar-se medieval i que, en base a estudis realitzats sobre enterraments, per la postura dels braços, segurament es tracta d'una dona. Crec que és una opinió suggestiva a tenir en compte en properes observacions.

Fotografia 2: «Pedra 2» - «Pedra de les bruixes»

Trobem les següents tipologies: gran quantitat de cruciformes simples amb diferències estilístiques (de 10 a 60 cm.) (alguns amb elements addicionals que intenten simular figures antropomorfes o que formen part de composicions més complexes), ferradures, cercles, cassoletes (de 4 a 12 cm. de diàmetre) (algunes integrades en combinacions d'elements que descriuré més endavant), estrella de cinc puntes unida per un solc amb una cassoleta, dues formes en «V» sobre cadascuna de les quals hi ha una creu, quadrat amb dues diagonals i dues línies que es creuen pel centre amb un cruciforme sobre el seu costat superior, dues formes en «8» dividit simètricament per un segment vertical, una forma en «phi» o «Figura Humana de Brazos en Asa»¹¹, tres combinacions d'elements (part de la composició d'una d'elles —situada a la zona oest (fotografia 3)— es repeteix dues vegades en altres llocs de la pedra) i un reduït nombre de gravats de forma molt peculiar.

«Pedra 3».

Hi veiem dos cruciformes, algunes cassoletes (6-8 cm.), una d'elles molt profunda (17 cm. i 15 cm. de diàmetre), i un traç irregular, el qual no sembla natural.

«Pedra 4».

Presenta uns gravats que crec haver descobert. Es tracta d'una combinació d'elements (localitzable a la part alta de la pedra) molt erosionada (fotografia 4 - figura 1). En la mateixa pedra hi podem veure moltes cavitats desiguals degudes, algunes d'elles, a l'erosió natural, cassoletes, surcs i cruciformes. A la part baixa de la pedra hi ha un forat rectangular (11 x 10 cm.) bastant profund i un grafit recent pròxim a l'esmentat forat. A la zona N.E. s'aprecia la representació d'una figura antropomorfa esbossada amb un traç prim, possiblement molt posterior a la resta dels gravats. La combinació d'elements d'aquesta pedra podria relacionar-se, tipològicament, amb alguna de la «Pedra 2» - «Pedra de les bruixes».

És notable la diferència de densitat de gravats entre les pedres 1 i 2 (profusament recobertes) i les 3 i 4 (amb escàs nombre).

Sembla que, aquests gravats, s'han produït per abrasió, repicat o combinació de repicat i abrasió. Alguns estan toscament treballats i altres denoten gran minuciositat. Un conjunt de gravats de la part sud de la «Pedra 2» - «Pedra de les bruixes», presenta un aspecte homogeni quant a la tècnica d'execució, abrasió acurada. Els cruciformes de la part nord són el resultat d'haver emprat una tècnica de repicat; per posar alguns exemples.

El signe més repetit i localitzable a les quatre pedres és la creu. Aquests cruciformes estan realitzats a partir de diferents tècniques, que van des d'un fregament (executat de manera acurada) al repicat (que presenta, en alguns casos, unes formes molt toscament elaborades). Sembla ésser que a una mateixa tipologia, la cruciforme, li poden correspondre diferents estils, tècniques i composicions. Possiblement tampoc no li corresponen un mateix significat ni moment cronològic.

---

11. Segons les tipologies establertes per: ACOSTA, P.: *La pintura rupestre esquemática en España*, Universidad de Salamanca (Memorias del Seminario de Prehistoria y Arqueología, 1), Salamanca 1968.

Fotografia 3: Combinació d'elements («Pedra 2» - «Pedra de les bruixes»)

OBSERVACIONS HISTORIOGRÀFIQUES

En observar aquest tipus de manifestacions, és habitual establir uns possibles paral·lels. Douglas Mazonowicz¹² apuntava que les marques sobre pedra trobades a Espolla presenten característiques similars als signes i símbols de Savassona. L'Abbé Henri Breuil es refereix breument als gravats del Dolmen d'«El Barranc» d'Espolla¹³ i els considera diferents als motius de les pintures rupestres esquemàtiques de la resta de la península, però similars als gravats sobre roques granítiques d'Extremadura i als del «menhir» i la «pedra oscil·lant» de Campmany¹⁴. Breuil cita Luis Pericot¹⁵, el qual engloba aquests gravats dins la «cultura pirenaica», i justifica, així, la seva teoria. P. Bosch i Gimpera i J. Colominas Roca creuen que els gravats d'Espolla i Campmany formen part de l'art esquemàtic de la península i es relacionen amb altres de Galícia de l'Edat del Bronze i atribueixen a la «pedra oscil·lant» de Campmany un destí ritual i, per tant, relacionable amb «Peña Tu». Emmanuel Anati¹⁶ estableix una comparació entre la «Roca del Gamo»¹⁷ i la coberta del «Dolmen del Barranc» d'Espolla. Pericot¹⁸, en una posterior edició, establí uns paral·lels entre Espolla i Tarragona. Els gravats de Tarragona han estat ressenyats —descobert un d'ells— per Breuil¹⁹, però, fonamentalment, ha treballat en el seu estudi Salvador Vilaseca²⁰, el qual ha establert paral·lels entre Tarragona i Espolla i Campmany, però també amb Sòria, Galícia, Portugal, Astúries, Extremadura, València, Alacant,... França, Bretanya, Irlanda,...

Sense ànim d'ésser exhaustiu, crec que podríem relacionar Savassona amb cadascun d'aquests llocs i els paral·lels que se'ls atribueixen i citar, també, una balma de

12. Citat anteriorment.

13. BREUIL, Abbé H.: *Les peintures rupestres schématiques de la péninsule Ibérique (IV.-Sud-est et est de l'Espagne)*, Fondation Singer-Polignac, Lagny-Sur-Marne 1935 - Emmanuel Grevin.

14. VIDAL, L. M.: *Nota sobre un «menhir» y una «pedra oscilante» con esculturas y letras ibéricas*, «MEMORIAS DE LA REAL ACADEMIA DE CIENCIAS Y ARTES DE BARCELONA», Tercera època, Vol XI, núm. 3, Barcelona, marzo 1914. BOSCH GIMPERA, P. i COLOMINAS ROCA, J.: *Pintures i gravats rupestres*, «ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS» VII, Barcelona 1931.

15. PERICOT Y GARCÍA, L.: *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*, Universidad de Barcelona - Facultad de Filosofía y Letras, Barcelona 1925.

16. ANATI, E.: *Arte rupestre nelle Regioni occidentali della Penisola Iberica*, Edizioni del Centro (Centro Camuno di Studi Preistorici), (Archivi di Arte Preistorica, n.º 2), Capo di Ponte (Brescia) 1968.

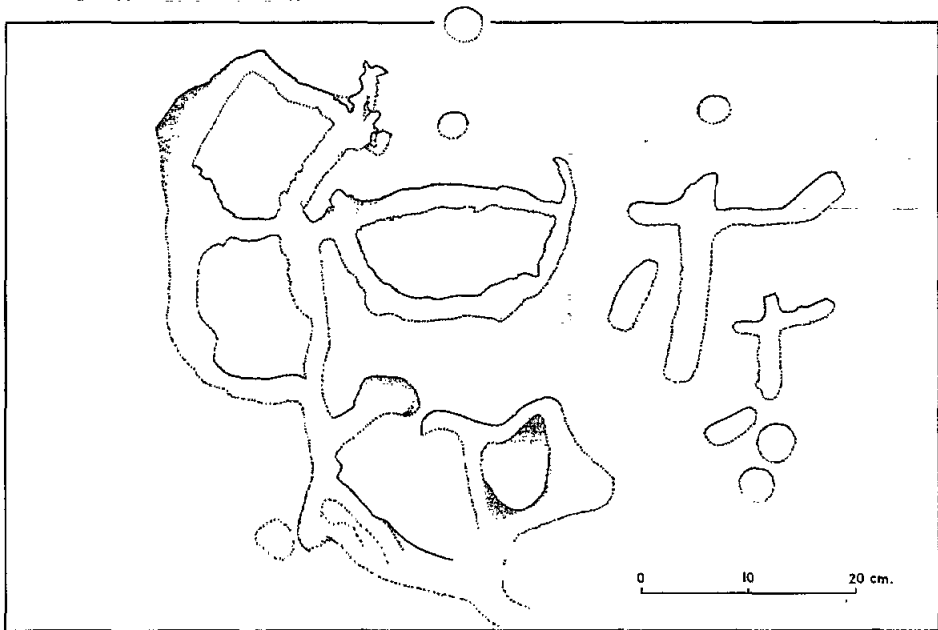
17. SAYÁNS CASTAÑOS, M.: *Petroglífos en la alta Extremadura*, Diputación Provincial de Cáceres (Separata n.º 3 de la Revista «Alcántara»), Cáceres 1956.

18. PERICOT Y GARCÍA, L.: *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, C.S.I.C. - Instituto de Estudios Pirenaicos, Barcelona (2.ª ed.) 1950.

19. Citat anteriorment.

20. VILASECA, S.: *La roca gravada de Rogerals (Lloar)*, «REVISTA DEL CENTRE DE LECTURA», Any XIV, núms. 243-245, Juliol-setembre 1933. VILASECA, S.: *Los grabados rupestres esquemáticos de la provincia de Tarragona*, «ARCHIVO ESPAÑOL DE ARQUEOLOGÍA», núm. 52, C.S.I.C. - Instituto Diego Velázquez, Madrid 1943.

Fotografia 4

Figura 1: Combinació d'elements («Pedra 4»)

Cogul²¹, per centrar-nos en unes zones pròximes concretes, les quals no tenen per què coincidir amb una àrea cultural determinada; però mentre no s'elabori una obra de síntesi de gravats rupestres com la que confeccionaren Breuil²² i, després, Pilar Acosta²³, sobre la pintura esquemàtica de la península Ibèrica, les comparacions en base a paral·lels purament tipològics, tot i que en un principi poden ésser vàlides i orientatives, en referir-nos a les seves àrees de distribució, no ens condueixen a solucionar els problemes que planteja la interpretació d'aquest art.

El Dr. J. M. Vázquez Varela²⁴, en referir-se als cruciformes, tipologia profusament representada a Galícia, afirma que responen a funcions molt diverses, com poden ser la delimitació de terrenys en temps plenament històrics i, en menys quantitat, com a cristianització de llocs determinats. Un text de l'any 889 podria fonamentar la primera teoria com a motiu d'alguns dels gravats de Savassona. Aquest text és un contracte de venda d'una vinya situada en el terme de Savassona, hi llegim: «(...) de parte oriente in ipsas rokas (...)»²⁵. Solament apunto aquesta dada, la qual, potser, en un altre moment, pot tenir més sentit.

CONCLUSIONS:

El significat dels gravats de Savassona, a l'igual que el dels gravats rupestres d'arreu, no es pot establir fàcilment, i les interpretacions donades fins ara són subjectives i personals i, generalment, es basen en poca documentació iconogràfica. Per altra banda, les recerques etnogràfiques que podrien donar alguna sortida a aquesta qüestió són, encara, molt escasses.

És evident que, per a un millor coneixement d'aquestes formes expressives, s'imposa la necessitat d'avançar en base a noves vies d'investigació preocupades per la seva temàtica i significat. Aquestes hauran de fonamentar-se en l'estudi dels coneixements matemàtics i astronòmics de la prehistòria, o en interpretacions recolzades en la semiòtica o l'antropologia cognitiva, per citar algunes possibilitats. Són, aquests, camps molt interessants de recerca, tractats massa vegades de manera sensacionalista i divulgativa. Crec que junt al perfeccionament de les tècniques de reproducció i classificació dels documents, dels processos d'anàlisi d'aquests i de les possibilitats que ens ofereix la informàtica, es fa necessari, per poder arribar a conclusions més vàlides, que no siguin purament intuïtives, i conèixer quelcom de la seva significació, tenir en compte els aspectes mencionats.

21. BOSCH GIMPERA, P. i COLOMINAS ROCA, J., citat anteriorment.

22. BREUIL, Abbé H.: *Les peintures rupestres schématiques de la péninsule Ibérique*, Fondation Singer-Polignac, Lagny-Sur-Marne, 1933-35 - Emmanuel Grevin (4 vol.).

23. Citat anteriorment.

24. VÁZQUEZ VARELA, J. M.: *Los petroglifos gallegos*, Ponencia presentada al «I Coloquio Internacional sobre Arte Esquemático de la península Ibérica», Salamanca, mayo 1982.

25. JUNYENT I SUBIRÀ, E.: *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX - X* (1), Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs (Sèrie Documents, 1), Vic 1980, doc. 13. - ACV, cal. 9, episc. I, núm 13 (abans calaix 6, núm. 201).